

Musta ensyklopedia

Matti Salo: Hiljaiset sankarit. Käsikirjoituksen tekijät Holly woodin mustalla listalla. Julkaisija: Suomen elokuva-arkisto. Painatuskeskus: Helsinki 1994. 581 s.

Matti Salo on amerikkalaisen elokuvan ja elokuvahistorian ykkösnimi Suomessa. Hänen asiantuntemuksestaan on saatu jo aiemmin kolme näytettä, mustaa elokuvaa käsittelevä *Seinä vastassa* (1982) ja ohjaaja-analyysit *Joseph Losey - vainottu muukalainen* (1989) ja *Musta käytävä. Abraham Polonskyn pitkä vaellus* (1991). Nyt Salo on julkaissut ehdottoman pääteoksensa *Hiljaiset sankarit*, lähes 600-sivuisen selvityksen mustan (ja harmaan) listan käsikirjoittajista.

Salon teos revisioi perinteistä historiakäsitystä, joka on yleensä muistanut ns. Hollywoodin kymmenikön mutta unohtanut lukemattomat muut kylmän sodan vainoista kärsimään joutuneet elokuvantekijät. *Hiljaisten sankarien* päähenkilönä on 53 skenaristia, joiden ainoa mahdollisuus oli kirjoittaa salanimellä tai peitehenkilöiden suojissa. Tällaisia kirjoittajia olivat mm. Ben Barzman, Harold Buchman, Lester Cole, Paul Jarrico, Howard Koch, Ben Maddow, Albert Maltz ja Salka Viertel.

Mustasta listasta ja kylmän sodan vaikutuksista on tehty jonkin verran tutkimuksia, niin kuin Salokin toteaa, mutta yleisellä tasolla, ”yksityiskohtaisempaa kuokkimista ja aarteiden etsin tää” taas vähemmän. *Hiljaisten sankarien* läh-

tökohtana on ollut väärin krediittien korjaus ja kunnian palautus ”sinne minne se kuuluu”. Tämä pyrkimys näkyi myös lopputuloksessa, jossa kutakin ”sankaria” käsitellään omana kokonaisuutenaan. Teos päättyy laajaan, reilusti yli satasivuiseen hakemistosaan.

Tuntuu melkein turhalta puhua *Hiljaisten sankarien* ansioista, koska ne ovat niin kiistämättömät. Teos osoittaa, ettei kylmän sodan kausi ollut elokuvan historiassa vain suppea episodi vaan laaja ilmiö, jonka vaikutuspiirissä oli satoja taiteilijoita. Mustan listan vaikutus ei rajoittunut vain elokuvateollisuuteen: se heijastui koko sodanjälkeiseen amerikkalaiseen kulttuuripoliitiikkaan. Hyvin todennäköisesti kuvamme 50-luvun amerikkalaisesta kulttuurista tulee vielä muuttumaan rajusti, mitä viimeaikaiset tiedot esimerkiksi CIA:n kulttuurisesta roolista tukevat (CIA sponsoroi modernia taidetta ja organisoii mm. amerikkalaisen taiteen näyttelyitä Euroopassa!).

Mielenkiintoista klassisessa Hollywoodissa oli, että siitä kehittyi kiertelyn, vihjailun ja salailun maailma. Ylipäätään poliittisten tai eettisten kysymysten käsittely oli sensuuri-koodiston vuoksi vaikeaa. Myös ulkopoliittisesti elokuva koettiin vaaralliseksi välineeksi, mitä osoittaa se varovaisuus, jolla esimerkiksi Euroopassa käytävää sotaa käsiteltiin vuosina 1939-41. Vasta Pearl Harborin hyökkäyksen jälkeen tilanne vapautui. Poliittisen ilmapiirin nopeaa kääntymistä kuvastaa hyvin Alexander Kordan *Lady Hamiltonin rakkaustarinan* (That Hamilton Woman) kohtalo. Michael

Kordan muistelmien mukaan elokuva perustui Winston Churchillin ideaan, ehkä jopa käsikirjoitukseen: pyrkimyksenä oli historiallisen aiheen varjolla tuoda englantilaismyönteistä propagandaa amerikkalaiselle yleisölle. Amiraali Nelsonin taistelu Napoleonin vastaan oli kuitenkin niin silmiinpistävästi yhdistetty Hitlerin ekspansio-pyrkimyksiin, että America First Committee kutsui Kordan kuulusteluihin. Viisi päivää ennen haastattelun ajankohtaa japanilaiset hyökkäsivät Pearl Harboriin ja Yhdysvallat ajautui sotaan mukaan. Kuulustelu tuli – sattumalta – tarpeettomaksi. Ulkopoliittisesti arkaluontoisesta elokuvasta tuli silmänräpäyksessä hyväksytty!

Tavallaan mustan ja harmaan listan taiteilijat joutuivat saman tapaisten ulkopoliittisten koukeroiden uhriksi. Kun Yhdysvallat vuonna 1941 ajautui samaan rintamaan Neuvostoliiton kanssa, suoraan kannustettiin tekemään Neuvostoliittoon myönteisesti suhtautuvia elokuvia. Valkoinen talo tilasi vuonna 1943 kirjailija Lillian Hellmanilta neuvostomyönteisen teoksen, jonka lopulta ohjasi ukrainalaissyntyinen Lewis Milestone nimellä *Urheat soturit* (The North Star). Viidessä vuodessa poliittinen ilmapiiri muuttui täydellisesti, ja mustalle listalle joutuivat sekä ohjaaja Milestone, kirjailija Hellman että käsikirjoitukseen osallistunut Edward Chodorov! Samantapainen propagandaelokuva oli *Laulu Venäjältä* (Song of Russia, 1943), jonka Franklin D. Roosevelt tilasi MGM:n päälliköltä Louis B. Mayerilta. Käsikirjoituksen kokosivat Paul Jarrico ja Richard Collins, jotka molemmat joutuivat

myöhemmin pannaan kommunisteina! Yhdysvaltain hallitus siis itse teetäti elokuvia, joita myöhemmin käytettiin argumentteina taiteilijoita vastaan.

Kaiken kaikkiaan *Hiljaiset sankarit* tarjoaa ensiarvoisen tärkeää tuotantohistoriallista tietoa. Se nostaa esiin monia elokuvan ammattilaisia, joiden ura olisi varmasti lähemmän tarkastelun arvoinen. Tiedän kokemuksesta, miten vaikeaa ja raskasta biografisen tiedon hankkiminen voi olla. Esimerkiksi János Székelyn 8-sivuinen esittely on varmasti vaatinut viikkojen työn. Mielestäni kirjan alaotsikko ”Käsikirjoituksen tekijät Hollywoodin mustalla listalla” on kuitenkin hieman harhaanjohtava. Siitä voisi saada käsityksen, että kirja on tutkimus nimenomaan mustasta listasta ja että teoksen aikarajaus määrittäisi listan mukaan. Näin ei kuitenkaan ole. Musta lista on vain yhteinen nimittäjä, joka sitoo yhteen yli puolensataa elämä ja teokset - esittelyä. Niinpä kirjassa käsitellään laajasti mm. sellaista elokuvaa kuin *Casablanca* (1942) vain siksi, että Howard Koch myöhemmin joutui listalle. Toisaalta taas kirjan lopun luettelossa ”mustan listan elokuviksi” luokitellaan mm. Vittorio de Sican *Paikka rakastavaisille* (Amanti, 1968) ja Luis Buñuelin *Robinson Crusoen seikkailut* (Las aventuras de Robinson Crusoe, 1952-53), mikä voi lukijasta tuntua yllättävältä. Mustaa listaa edeltävien elokuvien mukaanotto on ymmärrettävää siitä syystä, että Salo on kiinnostunut listalle joutuneiden kirjoittajien karrääristä. Salanimien turvin muualla tehdyt työt taas osoittavat, miten laajalle listan hei-

jastusvaikutukset ulottuivat. Koska Hollywoodin markkinat oli (ainakin osittain) suljettu, kirjoittajat tekivät töitä sekä televisiolle että kansainvälisiin produktioihin.

Matti Salo on koonnut laajan lähdeaineiston käymällä kirjeenvaihtoa listalle joutuneiden käsikirjoittajien tai heidän perillistensä kanssa. Jos tutkimuskohteena olisi ollut musta lista, olisi ollut luontevaa tukeutua myös muunlaiseen aineistoon, esimerkiksi Yhdysvaltain kommunistisen puolueen asiakirjoihin. Mutta koska tutkimuskohteena ovat listan käsikirjoittajat, biografinen lähteistö muodostaa primääriaineiston. Tämä aineisto on esitetty ensyklopediana, jossa jokainen kirjoittaja saa oman osuutensa. Ensyklopedisessa esitystavassa on se hättäpuoli, että kirjan lukeminen on hyvin vaikeaa. Kuinkahan moni on lukenut sen kannesta kanteen? Kirjaan olisi aivan hyvin voinut kirjoittaa lukijaystävällisen loppuluvun, jossa lankoja olisi vedetty yhteen.

Kirjaa kohtaan voisi esittää myös lähdekriittisen huomautuksen (mikä on tietysti kohtuutonta, koska teos on muutoin perfektionistista työtä!). Kirja perustuu pitkälti kirjeenä saatuihin muistitietoihin. Musta lista on käsikirjoittajille ja heidän sukulaisilleen ollut varmasti hyvin traumaattinen asia. Tiedoissa punoutuvat huhut, epäilyt ja pelot erottamattomaksi kokonaisuudeksi. Koska lähteet on merkitty kirjan loppuun luvuttain, lukijan on mahdotonta päätellä, mistä mikäkin väite on peräisin. Esimerkiksi János Székelyn esittelystä on niin monta ehtomuotoa, että olisi ollut kiintoisaa tietää enemmän, mihin

arvelut perustuvat. Luulen, että tämä olisi tehnyt kirjasta myös jatkotutkimuksen kannalta käyttökelpoisemman. Pienenä täydennyksenä voisi mustaan listaan liittyvän dokumenttiaineiston talletuspaikkoihin lisätä vielä UCLA:n Oral History Programin tuottaman haastatteluaaineiston, jota varten Larry Ceplair jututti John Brightia, Mary Davenportia ja Paul Jarricoa. Nämä haastattelut löytyvät UCLA:sta sekä nauhoitteina että transskriptioina.

Kun kutsuin *Hiljaisia sankareita* ensyklopediaksi, tarkoitan sillä positiivista epiteettiä. Ensyklopedisuus liittyy 1700-luvulla valistusfilosofiaan, jossa unelmana oli koota kaikki tieto’ yksiin kansiin. Matti Saloa voisi kutsua mustan listan Diderot’ksi, joka heittää valoa pimeyteen ja onnistuu paljastamaan paljon sellaista, mitä ei kuviteltu olevan olemassakaan. Hienoa olisi, jos Salo kirjoittaisi vielä synteesin, hyödyntäisi mahtavaa pääomaansa ja esittäisi mustasta listasta tiiviin tulkinnan.

Hannu Salmi